

2. Про державний бюджет України на 2001 рік: Закон України від 7 груд. 2000 р. №2120-III // Урядовий кур'єр. — 2000. — 28 груд. — №243.
3. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22 трав. 1997 р. №283/97-ВР з урахуванням змін і доповнень станом на грудень 2000 р. // Відомості Верховної Ради. — 2001. — №5.
4. *Базидя М.* Податок на прибуток: проблеми законодавства // Вісник податкової служби України. — 1999. — № 17. — С.8—13.
5. *Голуб Н.* Бюджет 2001 року: проблеми та перспективи // Вісник податкової служби України. — 2000. — №48. — С.15—16.
6. *Данілов О., Жеребник А.* Податкові надходження до бюджету: стан та шляхи вдосконалення // Вісник податкової служби України. — 2000. — №46. — С.4.
7. *Коробов Н.Я.* Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: Навч. посіб. — К.: Знання: КОО, 2000. — 378 с.
8. *Савченко Т., Ярош Л.* Податок на прибуток у системі оподаткування України // Вісник податкової служби України. — 2000. — №17/18. — С.11.
9. *Сильницький Ю.* Що необхідно знати платнику податків у зв'язку з набранням чинності Законом України «Про бюджет України на 2001 рік» // Вісник податкової служби України. — 2001. — №5. — С.9.
10. *Фурман А.* Загальна характеристика наслідків впровадження Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» та основні напрямки удосконалення адміністрування податку на прибуток // Вісник податкової служби України. — 2001. — №1/2. — С.38.
11. *Шитря О.* Удосконалення податкового законодавства забезпечить надходження коштів до Держбюджету України // Вісник податкової служби України. — 2000. — №7. — С.7.

Л. П. ГЛАДЧЕНКО, здобувач

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ КВАЗІБЮДЖЕТНИХ ОПЕРАЦІЙ

У країнах, де відсутнє (або перебуває в стадії розроблення і встановлення) чітке розмежування функцій і повноважень між органами й інститутами державного сектора, виникає особливий вид операцій, які не проводяться через бюджет, але за своєю суттю мають характер податків або ж субсидій. Вони дістали назву квазібюджетних. Як правило, їх здійснюють державні фінансові інститути, хоча їх також можуть проводити і нефінансові інститути. Країни, які мають розвинену економіку, практично не стикаються з квазібюджетною діяльністю. Але вона є досить поши-

реною і масштабною в країнах, що розвиваються, і в тих, що мають перехідний тип економіки.

Квазібюджетна діяльність належно не висвітлена в дослідженнях у сфері державних фінансів. А. Премчанд зазначає, що «на відміну від програм кредитування і гарантій, названі (квазібюджетні) рахунки перебували нібито в тіні і тому не були широко висвітлені в літературі і застосовані в практиці управління державними видатками. Такий брак уваги, можливо, пояснюється тим, що квазібюджетні рахунки знаходяться у полі діяльності центрального банку країни і тому належним чином не обговорювались у літературі з фіскальних питань» [1, с.168].

У процесі квазібюджетної діяльності виникають квазібюджетні операції, які визначаються таким чином: «Квазібюджетні операції державних фінансових інститутів являють собою операції щодо стягнення податків і надання субсидій, які можуть відбуватись через діяльність цього сектора, найважливіші з яких здійснюються центральним банком» [6, с.17]. Одразу підкреслимо, що провідну роль серед суб'єктів розглядуваних відносин відіграють центральні банки. Тому саме їм приділено головну увагу. Д.Дж.Робінсон і П.Стелла, визначаючи квазібюджетну діяльність центрального банку, відштовхуються спочатку від визначення діяльності, яка властива природі центрального банку, тобто від грошово-кредитних операцій, а всі інші його операції пропонують вважати квазібюджетними. Останні охоплюють отримання квазібюджетних доходів і здійснення квазібюджетних видатків. В. Б'ютер визначає їх так: «Квазібюджетні видатки і доходи являють собою операції центрального банку і, можливо, інших банків і фінансових інститутів державного сектора, які функціонально еквівалентні субсидіям і податкам, які використовуються сектором загального уряду» [4, с.10]. Питання визначення квазібюджетних операцій не є простим, оскільки навіть певні види чисто грошово-кредитних операцій за певних умов можуть мати елементи, властиві бюджетним операціям.

До основних видів квазібюджетних операцій, які здійснюються центральними банками, відносять: надання субсидованих кредитів, субсидії за обмінним курсом, гарантії обмінного курсу, надання фінансової допомоги фінансовим установам, здійснення окремих операцій щодо управління державним боргом та ряд інших. Склад цих операцій і їх структура визначаються особливостями кожної країни і не є однаковими. Розглянемо основні з вищезазначених операцій центрального банку.

Субсидовані кредити можуть надаватися державним і недержавним нефінансовим підприємствам, фінансовим інститутам, а також уряду. У випадку надання субсидованих кредитів (тобто за нижчими від ринкових процентними ставками) уряду центральний банк знизить бюджетні видатки на сплату процентів по державному боргу. Показник бюджетного дефіциту виявиться заниженим.

Субсидоване кредитування фінансових і нефінансових інститутів може здійснюватись прямо через зниження процентної ставки нижче ринкової або непрямо, тобто через редисконтування векселів комерційних банків за субсидованими ставками. Дуже поширеним видом квазібюджетної діяльності центральних банків у багатьох країнах є фінансування сільськогосподарських і промислових програм, а також житлового будівництва. У всіх цих випадках позичальники отримують приховану субсидію за рахунок центрального банку.

Субсидії за обмінним курсом. Вони виникають при застосуванні пільгових обмінних курсів для тих покупців іноземної валюти, які здійснюють певні види діяльності, наприклад, з критичного імпорту або при проведенні платежів з обслуговування боргу. Взагалі, відсутність єдиного курсу валюти і використання системи кількох обмінних курсів веде залежно від конкретних обставин до появи прихованого податку або ж надання субсидії клієнту центрального банку.

Не забезпечені фондами або умовні зобов'язання, такі як гарантії обмінного курсу. Через їх наявність при певних умовах може виникнути субсидія покупцю іноземної валюти.

Надання фінансової допомоги банкам і фінансовим установам, які переживають труднощі. Це може здійснюватись через ін'єкції капіталу, надання субсидованих кредитів або навіть через купівлю на неринкових умовах їхніх сумнівних кредитів.

Здійснення окремих операцій, пов'язаних з управлінням державним боргом. Мається на увазі зміна строків погашення державного боргу, а також проведення операцій з цінними паперами уряду (їх продаж або скорочення кіпівлі з боку центрального банку з метою управління ліквідністю банківської системи при процентних ставках вищих усередині країни, ніж за її кордоном).

Як зазначає Р. Хеммінг, «тоді як загалом визнається, що центральні банки здійснюють численні квазібюджетні операції, багато інших державних фінансових і нефінансових інститутів також беруть участь у такій діяльності і особливо щодо проведення квазібюджетних видатків» [7, с.173]. До цієї діяльності належить надання креди-

тів за ставками, нижче ринкових пріоритетним секторам економіки державними фінансовими інститутами. До квазібюджетної діяльності нефінансових державних інститутів Р. Хеммінг відносить надання певних видів необхідних товарів (особливо продуктів харчування) і послуг за цінами, нижчими за собівартість; створення робочих місць на вищому рівні, ніж це виправдали б комерційні умови функціонування; виплату заробітної плати, вищої за ринковий рівень, а також забезпечення працівників окремими товарами і послугами. Витрати на досягнення цих некомерційних цілей можна було б здійснити через явні бюджетні субсидії або трансферти.

Виділяють ряд причин, чому центральні банки та інші державні фінансові інститути можуть здійснювати квазібюджетну діяльність. Так, на рахунках цих установ уряд може приховати те, що по суті слід розглядати як бюджетну діяльність, зменшивши таким чином офіційні обсяги своєї діяльності, а отже, і показники свого впливу на соціально-економічні процеси. Ці операції можуть не отримати законодавчого схвалення, тому уряд може вважати за доцільне приховати їх на рахунках інших державних установ. Ще одне з пояснень існування деяких з видів квазібюджетних операцій полягає в тому, що з погляду бюджетного менеджменту їх зручніше здійснювати, ніж бюджетні операції.

На практиці іноді важко буває відокремити грошово-кредитні операції центрального банку від квазібюджетних. Наприклад, переоблік векселів є грошово-кредитною діяльністю, але часто він здійснюється за зниженими процентними ставками, що надає цій діяльності характер квазібюджетної. Крім того, кредитні операції центрального банку щодо кредитування конкретних підприємств слід розглядати як квазібюджетні, а не як операції переобліку. Д. Дж. Робінсон і П. Стелла зазначають, що «хоча майже вся діяльність центрального банку є квазібюджетною в тому сенсі, що вона спричинює щонайменше непрямий вплив на державні фінанси..., це не дає ніяких підстав стверджувати, що вся діяльність центрального банку має розглядатись за аналогією з бюджетною діяльністю. Центральний банк і бюджетний дефіцит повинні розглядатися у взаємозв'язку для ряду цілей аналітичного характеру» [2].

Надання прихованих субсидій або ж оподаткування в неясній формі важко точно кількісно оцінити. На практиці не розраховуються показники, наприклад, втрат фінансового інституту від надання кредитів за ставками, нижче ринкових. Тому визначення розміру квазібюджетної діяльності фактично стикається з певними труднощами. Серед них також можна назвати й проблеми в галузі обліку. Бюджетний облік, як правило, базується на касовій

основі, а фінансові інститути (у тому числі державні) використовують в обліковій практиці метод накопичень. У результаті в останніх отриманий дохід буде відрізнятись від касового залишку за даний період. Отже, касовий надлишок (або дефіцит) не дасть можливості правильно оцінити економічний вплив діяльності державного фінансового інституту. Дослідники ж завжди ставлять за бажану мету чітко визначити, як саме і в якому обсязі держава через свою діяльність впливає на функціонування недержавних суб'єктів. Крім того, податки і субсидії, пов'язані з квазібюджетними операціями можуть мати викривлюючий вплив на розміщення ресурсів.

На практиці виключення квазібюджетних операцій з бюджетних рахунків «звучило межі фіскальної політики і створило сферу пов'язаних з їх використанням прав. Але ще важливішим моментом є те, що при цьому центральні банки також знижують свій статус і втрачають певну частку незалежності, дбаючи, подібно до звичайних держпідприємств, про некомерційні цілі за вказівкою уряду» [1, с.187]. Фактично центральні банки здійснюють досить широке коло фіскальних (податково-бюджетних) операцій. А. Премчанд указує, що така ситуація призводить до того, що «по-перше, відповідна діяльність центрального банку перестає бути транспарентною (тобто видимою і зримою), що мало б місце при її здійсненні в рамках бюджету. По-друге, виникає феномен утрат центрального банку» [1, с.187].

Підсумовуючи, можна зазначити, що квазібюджетні операції центральних банків дають державі можливість збільшувати внутрішні видатки без бюджетного відображення відповідного внеску в сукупний попит, а загальноприйняті розрахунки бюджетного балансу є дезорієнтуючими індикаторами ролі податково-бюджетних операцій в економіці. Тому пропонують приховану діяльність до певної міри перевести у відкриту, трансформували квазібюджетні операції в бюджетні. З погляду бюджетного менеджменту це підпорядкувало б їх загальній для бюджетних доходів і видатків фінансовій дисципліні. Такий захід одразу ж відобразився б на показниках бюджетних доходів і видатків, а також на бюджетному дефіциті. Але його здійснення потребує проведення глибоких структурних реформ, на які зважаються далеко не всі країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Премчанд А.* Управление государственными расходами. — Вашингтон: МВФ, 1996. — 280 с.

2. Робинсон Д. Дж., Стелла П. Взаимосвязь центрального банка и бюджетного дефицита / Материал, представленный на семинаре МВФ по вопросам налогово-бюджетной политики. — Вена, 1994.

3. Танзи В. Измерение бюджетного дефицита. Основные моменты / Материал, представленный на семинаре МВФ по вопросам налогово-бюджетной политики. — Вена, 1994.

4. Buiter W.H. Aspects of Fiscal Performance in Some Transition Economies Under Fund-Supported Programs // IMF WP/97/31, April 1997. — 57 p.

5. Easterly W., Rodriguez C.A., Schmidt-Hebbel K. (ed.). Public Sector Deficits and Macroeconomic Performance. — Published for the World Bank, Oxford University Press, 1994. — 562 p.

6. Guidelines for Fiscal Adjustment // IMF Pamphlet Series. — 1995. — №49. — 42 p.

7. Hemming R., Ke-young Chu (ed.). Public expenditure handbook. A Guide to Public Policy Issues in Developing Countries. — IMF, 1991. — 178 p.

8. Ouanes A. Macroeconomic Accounting and Analysis in Transition Economies. — IMF, Washington, D.C., 1997. — 183 p.

Л. Д. БУРЯК, канд. екон. наук,
М. В. ШЕВЧЕНКО, аспірантка

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

З розвитком ринкових відносин дедалі більшої ваги набуває розвиток підприємництва в Україні. Створення основ ринкової економіки супроводжується формуванням великої кількості малих підприємств. На думку багатьох відомих економістів, підприємства малого бізнесу відіграють найістотнішу роль у становленні та розвитку економіки країн. Позитивний досвід розвитку малого бізнесу є в багатьох країнах світу. Так, у країнах Європи на підприємства малого та середнього бізнесу припадає близько 63—67% ВВП.

Малий бізнес становить основу дрібнотоварного виробництва, визначає темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику ВВП, сприяє структурній перебудові економіки, швидкій окупності витрат, розвитку конкурентного середовища та зменшенню монополізму.

Зростання малого підприємництва за останні роки (рис.1) на фоні загального спаду виробництва та кризового стану економіки України в цілому є додатковим аргументом на користь значного потенціалу та можливостей цієї форми господарювання. Незва-